

KRITIKA

Szatmári Zsuzsanna

Oroszország a XXI. században¹

A magyar és orosz kétnyelvű kötet a Nyíregyházi Főiskola Kelet- és Közép-európai Kutató Központja által 2009. április 28-án megrendezett *Oroszország a XXI. században* című konferencia anyagát teszi közzé. Jánoosi Zoltán a Nyíregyházi Főiskola rektora, Igor Szergejevics Szavolszkij az Orosz Föderáció magyarországi rendkívüli és meghatalmazott nagykövete, valamint Lezsák Sándor, a magyar országgyűlés alelnöke köszöntő szavait követően öt európai városból – Cseljabinszk, Moszkva, Krakkó, Párizs és Nyíregyháza – érkező tekintélyes vendégek külpolitikai, gazdasági, történelmi, kulturális és az oktatás témaköréből hallgathattak előadásokat.

Keskeny Ernő, a Magyar Külügyminisztérium nagykövete a rendszerváltás utáni magyar–oroszl kapcsolatokról tartott előadást. A 1989–91 között lezajlott rendszerváltó folyamatok gyökeresen átalakították a II. világháború után kialakult nemzetközi kapcsolatokat, mely változás során az egykori szocialista országok közül Magyarország alakította ki Oroszországgal a legjobb kapcsolatot. Ez a kedvező folyamat, az évtized közepétől – a 1998-as pénzügyi válság, a NATO keleti bővítése, valamint a délszláv helyzet alakulása okán – megtorpant. A kedvezőtlen nemzetközi helyzet hatásainak elmúlásával, az oroszországi stabilizációval és a magyar szocialista–szabaddemokrata kormány hatalomra kerülésével a magyar–oroszl kapcsolatokban 2001-től ismét fellendülés volt érzékelhető. Magyarország számára a mai napig fontos e kapcsolatok fejlesztése politikai, gazdasági és kulturális téren egyaránt, mivel a fokozódó civilizációs küzdelemben a keresztény, európai Oroszországra nemcsak Magyarországnak, hanem Európának is a tágabb értelemben vett Nyugatnak is szüksége van. Kulturális szempontból, valamint a nyelvoktatás terén, ebben a közeledési folyamatban fontos szerep hárulhat a Nyíregyházi Főiskolán az idén megalakult Kelet- és Közép-európai Kutató Központra.

Bába Iván, a Magyar Külügyminisztérium nagykövete Oroszország és Közép-Európa közös érdekeinek spektrumát vizsgálta előadásában, melyet fogalmi tisztázással kezdett. Magyarország szellemi-kulturális gyökerei a római, nyugati, keresztény eszmekörben keresendők, bár kulturális, tör-

ténelmi sajátosságai, hagyományai, valamint kollektív politikai élményei és objektíven létező regionális érdekei okán nem tekinthető Nyugat-Európa keleti felének sem. Érdekei érvényesülésének legfontosabb kerete az Európai Unió, és ezen belül az a szomszédságpolitika, amely támogatja a keleti és délkeleti szomszédok az európai demokratikus jogállamok sorába való beilleszkedését, az uniós vívmányok, jogszabályok és ajánlások alkalmazását, a nacionalista indulatok, etnikai feszültségek visszaszorítását, valamint ezen államok stabilitását és prosperitását. Magyarországon nem tartják szerencsésnek a földrajzi térség „érdekszféraként” való megnevezését, hiszen az Európai Unió, Magyarország és Oroszország érdekei Európa keleti és délkeleti részén találkoznak, azok kölcsönös tiszteletben tartása a közös gazdasági érdekek érvényesülését eredményezheti. Magyarországon nemzetbiztonsági érdek az energiaellátás megbízható és zavartalan működése, valamint a magyarországi energiahordozó-rendszerek magyar kézben tartása. Mindemellett támogatandó a kulturális kapcsolatok élénkítése a magasabb szellemi-kulturális igények kielégítése céljából. Mindez azért is fontos, mert belátható időn belül Európa és Oroszország között nemcsak gazdasági együttműködésre lesz szükség, hanem – a súlyosbodó globális problémák megoldására – politikai partnerségre is.

Narocsnyickaja Natalija Alekszejevna, a párizsi Oroszl Demokrácia és Együttműködés Intézetének igazgatója Oroszország és Európa helyzetét vizsgálja az új geopolitikai realitásban. A Szovjetunió szétesését követően megkezdődött a világ a régi érdekütközések – harc az ásványkincsekért és a hozzájuk vezető tengeri és szárazföldi utakért – mentén való újraszabása. Ez készíti a Nyugatot arra, hogy kiszorítsa Oroszországot az Eurázsia északkeleti térségébe, valamint az Egyesült Államokat, hogy megszüntessen minden létező és potenciális erőközpontot, amely a jövőre meghatározó hatással bírhat. Elérkezett az idő Európa számára, hogy más-képp tekintszen a saját jövőjére, belátva, hogy nem csak Oroszországnak, de Európának is szüksége van egy erős Oroszországra, mely szisztémaformáló szereppel rendelkezik a világpolitikában. Az ugyanazon apostoli keresztény és egyházi alapokon álló Oroszország és Európa közötti valóságos együttműködés impulzust adhat kontinensünk fejlődésének a harmadik évezredben.

Az Oroszl Tudományos Akadémia Európai Intézetének osztályvezetője, Siselina Ljubov Nyikolajevna *Oroszország és Kelet-Közép-Európa* címmel tartott előadást. A belpolitika, a gazdaság és a nagypolitika terén Oroszország és Kelet-Közép-Európa viszonyában – a 90-es évek teljes elhidegülését követően – 2000 közepétől fellendülés volt érzékelhető. Amúlt sztereotípiái és a jelen kor előítéletei mellett azonban, sablonos politikai irányultságra való támaszkodás jelei is megfigyelhetők – Oroszország

¹ “A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg (a támogatás száma TÁMOP 4.2.1./B-09/1/KMR-2010-0003).”

hangsúlyozottan számít a kelet-európai országok szociálliberális pártjaira, Közép-Kelet-Európa országai viszont az oroszországi radikális liberálisokkal és jogvédő szervezetekkel keresik a kapcsolatot. Gyakran a közös államhatár hiánya és az eme úrt betöltő még kevésbé stabil államok is bonyolítják a helyzetet, mint ahogyan Magyarország az összeurópai rendszerbe illeszkedésnek követelménye is. Oroszország az általa 2000-ben elfogadott irányvonal szerint igyekszik konstruktívan reagálni a Közép-Kelet-Európából érkező javaslatokra, valamint differenciáltan viszonyulni a régió országaihoz. Egyedül az EU integrációmélyítési intézkedései, valamint a humán szféra helyzetét nehezítő, egyre szigorodó vízumfeltételek szabhatnak akadályt annak a törekvésnek, hogy a közép-kelet-európai régió a „híd-szerepét” tudja betölteni Oroszország és az Európai Unió kapcsolatrendszerében. Ami Oroszország és Magyarország viszonyát illeti, Oroszország prognosztizálhatóvá válása, az adósságprobléma lezárása, valamint a stabil kereskedelmi és gazdasági kapcsolatok mind hozzájárultak ahhoz, hogy az – a régió más országaihoz képest – kiegyensúlyozott és perspektivikus legyen. A szerző reményét fejezte ki, hogy a Nyíregyházi Főiskolán alakult Kelet- és Közép-európai Kutató Központ hozzájárul kapcsolataink új formáinak kialakításához.

Noszov Mihail Grigorjevics, az Orosz Tudományos Akadémia Európai Intézetének igazgatóhelyettese *Oroszország és Nyugat: sztereotípiák és realitás* címmel tartott előadásában megállapította, hogy a 1917-től 1991-ig terjedő időszakban a szovjet állam és a Nyugat kapcsolatát a nyílt ellenségeskedés, illetve a „proletár internacionalizmus” és a „békés egymás mellett élés” esetleges párosítása határozta meg. A nyugati közvélemény a baloldali eszméket érdeklődéssel fogadta, amely varázst elsősorban a Gulag-elbeszélések, a 1956-os magyarországi, és az 1968-as csehszlovákiai események törték meg. A szovjet közvéleményt elzártasága okán, a Nyugat csupán a zavart rádióállomásain keresztül formálhatta. Egy bizonyos társadalmi réteg át tudta lépni ezt a szakadékot, de a peresztrojka korszakába cipelt ideológiai poggyász még így is nehéznek bizonyult. A demokratikus váltás következtében kialakult eufória gyorsan elapadt, maga helyett hagyva a hidegháború éveiben kialakult sztereotípiákat. Az Oroszországban kialakult gazdasági csőd, az állam meggyengülése, a félelem, hogy a kommunisták visszatérnek a Kremlbe, a korrupció és a bűnözés növekedése, amely mellett az ország változatlanul számottevő nukleáris potenciállal bírt, a Nyugat aggodalmát váltották ki. Ezen a helyzeten sokat változtatott az új évezred, mely Oroszország részéről céltudatosabb és stabilabb külpolitikát, valamint a Nyugat által sokat bírált belpolitikát hozott magával, mely mentén a mai napig nehézséget okoz az összecsengő érdekek felélése.

Mihejev Szergej Alekszandrovics, a Politikai Technológiák Központjának alelnöke előadásában a nemzetközi válság Oroszországra gyakorolt hatásait elemezte. A 600 milliárd dolláros tartalék és stabilizációs alap csillapító hatást gyakorolt az orosz gazdaságra, de az energia- és nyersanyagárak zuhanását – az egy-egy iparágra épülő – monóvárosokat még így is jelentősen érintette a válság. A rubel összeomlását ugyan sikerült elkerülni, de a középosztály ennek ellenére megérezte a kedvezőtlen gazdasági hatásokat. A válság egy újradefiniálási folyamatot indított el, amely lerombolta a magas olajár okozta hamis komfortérzetet. Ezt alátámasztotta a Putyin által bejelentett – 2020-ig szóló – stratégiai terv is, melynek célja az ország modernizálása. Oroszországban a válság nem váltott ki társadalmi destabilizációt, a politika legfőbb szereplői kikezdhetetlenül népszerűek, a politikai tandem stabil. Külpolitikai vonatkozásban Oroszország számára prioritással bír a posztszovjet régió (Ukrajna, Belorusszia, Azerbajdzsán). Ehhez képest kisebb problémákkal jár a közép-európai régió, ahol a kétoldali kapcsolatokat pártpolitikai célokra használják, valamint jelentősebb problémával a közvetlen szomszéd Lengyelország, melyen keresztül az óceánon túlról igyekeznek az orosz veszély képét kelteni. Mihejev prognózisa szerint a válság ellenére Oroszország erős regionális nagyhatalom marad: egy többpólusú világ egyik globális döntésekkel bíró pólusa.

Bondareva Jelena Anatoljevna, a Történelmi Perspektíva Alapítvány igazgatója, tevékenységüket az alapítvány támogatásával megjelent – orosz és külföldi politológusok és elemzők munkáit tartalmazó – könyveken keresztül szemléltette előadásában. Így említésre került a Kelet- és Dél-Kelet-Európa országaiban végbement „bársonyos” és „narancsos” forradalmakat elemző és számos érdekes munkát tartalmazó *Narancsos hálózatok: Belgrádtól Biszekig* c. kiadvány is. További kiadványok érintik a baltikumai államokat, előtérbe helyezve az ott élő kisebbségek jogainak helyzetét, valamint a nemzetközi igazságszolgáltatás kérdéskörét (*Az igazságszolgáltatás paródiája. – Hágai Nemzetközi Bíróság Slobodan Milosevic ellen.* Ezen túl az alapítvány vizsgálja a világ más országaiban kialakult Oroszország-képet, amelynek eredményei *A történelmi Oroszországtól a modern Oroszország felé. Oroszország képe a spanyol sajtóban 2008-ban* c. kötetben olvashatók. A harmadik jelentős kutatási témát a II. világháború teszi ki, mellyel *A II. világháború partitúrája – Ki és mikor kezdte a háborút?* c. kiadvány foglalkozik. Ezen kívül, Jelena Anatoljevna megemlítette a Párizsban működő Orosz Demokrácia és Együttműködés Intézet vezetője, Natalia Narocsnyickaja, az alapítvány támogatásával megjelent könyvét, *Miért és kivel harcolunk?*, valamint az alapítvány saját internetes újságát, a *Stolitie*-t, mely nem csupán kommentálja az aktuális, Oroszországgal kap-

csolatos eseményeket, hanem tájékoztatást is nyújt az alapítvány aktuális tevékenységéről.

Witold Rodkiewicz, a Varsói Egyetem Keleti Tanulmányok Központ Oroszország-szakértője cikkében Oroszországot a lengyel külpolitika legfőbb kihívásának nevezte, és a lengyel értelmiség és politikusok nézeteire összpontosítva, a Lengyelországban dominánsan élő Oroszország-kép jellemzését tűzte ki céljául. E kép szerint Oroszország revizionista hatalom, amely nem nyugodott bele abba a nemzetközi helyzetbe, amely Európában a Szovjetunió szétesése után alakult ki. Rodkiewicz az orosz politika három alkotóelemét emelte ki, mely szerint Oroszország a posztszovjet térség államait gazdasági, hadi és politikai téren is törekszik magának alárendelni. Közép- és Kelet-Európát a nyugati biztonsági garanciáktól való megfosztás útján igyekszik a saját érdekszférájában tartani, valamint a nemzetközi kapcsolatok „nagy hatalmak koncertje” modelljét preferálja. A cikk végén a szerző megjegyzi, hogy a negatív lengyel – az orosz demokratikus intézményeket megkérdőjelező – Oroszország-kép elsősorban a hatalomra, az államapparátusra, az állami bürokráciára és az állami befolyás alatt lévő nagyvállalatokra vonatkozik, nem érintve az orosz társadalmat. Rodkiewicz cikkét a lengyel közgondolkodás szerves részét alkotó Jerzy Giedroyc és köre által kidolgozott, az Oroszországgal való megbékélés imperatívusa gondolatával zárta.

Almásy Sándor és Galó Miklós, a Nyíregyházi Főiskola munkatársai az *Orosz Föderáció élelmiszer-gazdaságának problémái és perspektívái* c. cikkükben az orosz természeti viszonyok szélsőséges mivoltát hangsúlyozták: a művelhető területek 50%-a az É. sz. 60° fölötti zónában található, valamint az ország hegyvidéki területeinek természeti feltételei sem kedvezőek a hatékony mezőgazdasági termelés számára. Egyaránt az import irányába mutat az utóbbi 16 esztendő alatt bekövetkezett jelentős szántóterület-csökkenés is (120 millió hektárról 80 millióra). A termelés különböző – a vetőterület és kalászosok száma, az egyéni és nagyüzemi foglalkoztatottak száma, a termelés (tej, hús, gabona, burgonya, cukorrépa, napraforgó, len, gyapjú), valamint az állatállomány (szarvasmarha, sertés, juh és kecske) – szegmenseit az Orosz Statisztikai Hivatal adataiból összeállított a 1990-es évektől 2006-ig terjedő táblázatok formájában szemléltették. Említésre került a kimagasló termelési eredményekkel rendelkező ARGO-300 Klub nagyüzemi szervezete, az Oroszország Állami Agrárprogramja által a 2008–2012-es időszakra prognosztizált mérsékelt növekedés, valamint az egyéni gazdálkodások segítségének szándéka. Az orosz nagyüzemek feladata viszont az, hogy elérjék a világ élvonalbeli mezőgazdasági egységeinek termelési színvonalát. Ilyen módon a nagyüzemi szektor válhat Oroszország élelmiszer-gazdaságának meghatározó ágazatává, melyet

egy – a földgáz és kőolaj exportbevételeiből megtérülő – jelentős arányú hús- és tejtermék-import egészíthet ki.

Rozgonyi Ibolya, a Nyíregyházi Főiskola tanára, a történelemtudomány kandidátusa, a Szovjetunió utolsó éveiben lezajló külpolitikai változásokról tartott előadást. Az 1985-ös év eleje a belpolitikai, külpolitikai, és ezen belül Kelet-Európa politikai értelmében sem volt mérföldkő. Március 11-én, Gorbacsov színre lépését követően a belpolitika zászlajára a gyorsítás, a külpolitikára pedig a racionalizálás szlogenjét tűzték ki, jelezve a változás szükségességét. A Kelet-Európa-politikában a változás 1986 tavaszától vált érezhetővé a szocializmus sokszínűségét elismerő magatartásból, valamint a személyes találkozók, melyek – konkrét, gyakorlati teendőkre koncentráva – egyre inkább veszítettek ideológiai-politikai jellegükből. Kezdetben a szovjet Kelet-Európa-politika olyan változásokat célzott meg, amely alapjaiban nem veszélyeztette a rendszer fenntarthatóságát, 1989 nyarától viszont a Szovjetunió nem avatkozott be Lengyelország és Magyarország átalakulási folyamatába. A szovjet politika főbb szakaszait, valamint a Bihari Mihály „Alkotmányos rendszerváltás” című munkájában taglalt magyar rendszerváltás periódusait vizsgálva megállapítható, hogy kezdetben a szovjet belpolitika változásai hatottak a kelet-európai politika alakulására, 1988 nyarától szinkronba kerültek, 1989 őszén viszont a szovjet kelet-európai politika rendszerváltása megelőzte a szovjet politikai rendszerváltást. Ahhoz, hogy átérezzük a politikai változások teljes súlyát, érdemes hozzátenni, hogy kevesebb, mint „hét szűk esztendő” leforgása alatt zajlott le.

A Nyíregyházi Főiskola szerzőhármasa, Egri Imre, Duleba Szabolcs és Kádár András a dél-oroszországi magyar logisztikai lehetőségekről tartott előadást. Magyarország geoökonómiai helyzetét tekintve Európában kulcspozícióval rendelkezik, mivel Európa számos ütőerőnek számító logisztikai tengelye keresztezi itt egymást. Az európai uniós tagság, valamint a schengeni határ létrejötte még inkább megerősítette Magyarország összekötő szerepét, létrehozva a Selyemút fejlesztésének szükségességét, amelynek európai szakasza az V. korridor. A projekt keretein belül Magyarország számára a „záhonyi logisztikai körzet” kiemelt jelentőségű. Fejlesztése magával vonná a térség komplex fejlesztését, valamint helyi szinten új szervezési technikákat – intermodális központokat, ipari parkokat – is megkívánna. A projekt megvalósítása együtt járna a szállítási idő jelentős lerövidülésével, mely lehetővé tenné, hogy a Kína–Kelet-Európa tengely mentén a tengeri 35-40 nap helyett, 10-13 napra csökkenjen a szállítási idő. Európa, közte Magyarország, Oroszország és a Távol-Kelet olyan rendszerbe fogható össze a logisztikai rendszerek által, amely biztos alapot nyújthat az együttes fejlődésre.

Gerhes Miklós, a Nyíregyházi Főiskola tanára az orosz kereskedelmi kapcsolatok szerepéről tartott előadást a magyar kis- és középvállalkozások életében. 20 évvel ezelőtt a magyar export 80%-a még a volt szocialista országokba irányult, majd a rendszerváltás első éveiben a magyar–szovjet külkereskedelmi forgalom csökkent, amivel szoros korrelációban volt a magyar GDP példa nélküli 10%-os esése. 2009-ben az Oroszországba irányuló magyar export főbb cikkei a gép és szállítóeszközök (56,3%), a feldolgozott termékek (35,7%), valamint az élelmiszer-ipari termékek (6,9%) voltak. A behozatal szerkezetének alappilléreit az energiahordozók (92,8%), a feldolgozott termékek (2,7%), a nyersanyagok (2,3%), valamint a gép és szállítóeszközök (2,3%) tették ki. A kormány jelenlegi elképzelései szerint az Oroszországba irányuló exportunkba a gépipari termékek, az elektrotechnikai ipar, valamint a gyógyszeripar élveznek prioritást, mely körben a kis- és középvállalkozások, a szoftverek készítése, tudományos kutatások kivitelezése, új termékek és technológiák kidolgozása és azok gyakorlati megvalósítása terén vállalhatnak szerepet.

Szakács Tibor, a Magyar Export hitel Biztosító Zrt. vezérigazgatója, az orosz piacon működő magyar vállalkozások lehetőségeiről, valamint a MEHIB szerepéről tartott előadást. Az 1998–1999-es oroszországi válságot követően a magyar export szereplői (Rába, IKARUSZ, Medicor, Globus, Transelektro) megszűntek vagy exportjuk mértéke zsugorodott. Ezt követően, egyenes arányban az orosz piac javuló fizetőképességével, a magyar exportőrök versenyszelleme megnőtt, az orosz kitétség fokozatos növekedését vonva maga után, mely immár meghaladta az összes kitétség 40%-át. Egyre jelentősebb szerephez jutottak a magyar építési fővállalkozások, a gyógyszeripar, az orvosi műszerek és berendezések exportja, valamint a szerény mennyiségű élelmiszeripari termékek mellett a szolgáltatásexport. A MEHIB Zrt. stabilizációs tényezőként fellépve, 2006-ban moszkvai képviselőket nyitott, széles személyes kapcsolatrendszerrel épített ki a régiók és önkormányzatok vezetésével, oroszországi bankokkal, pénzügyi és jogi szakértő cégekkel, valamint egy hetente ülésező „Oroszország Bizottságot” hozott létre. A 2008-ban beköszöntő válság ellenére a MEHIB Zrt. nem változtatott Oroszországgal kapcsolatos besorolásán, sem fedezeti politikáján. A 2009. január 1-eji állapotnak megfelelően a biztosító oroszországi üzletei az alábbi három kockázati kategóriába sorolhatók: sub-sovereign kockázat, bankkockázat, cégkockázat. Orosz viszonylatú kitétsége 87,1 Mrd Ft-nak felel meg. A MEHIB Zrt. az EU-jogszabályok által meghatározott kereteken belül a vállalható kockázatok körének korszerű biztosítási termékekkel való bővítését tartja szükségesnek.

A Cseljabinszki Állami Egyetem Haritonov Dmitrij Vlagyimirovics és Berezovszkaja, Ja. L. az oroszországi filológusképzésről tartottak beszá-

molót. A 1992-ben elfogadott képzési szabványt a „filológia” szakirányú dokumentummal 1997-ben törvény erejű rendelettel fogadták el az Orosz Föderációban. Ennek értelmében a Cseljabinszki Állami Egyetem filológia szakirányú képzési programját 1999-ben dolgozta ki, filológustanári kimeneti minősítéssel kiegészítve. A képzést a tudás, az értékelés, az alkalmazás, az ítéletalkotás, a kommunikatív képességek kompetenciái határozzák meg, három tantárgyi csoportba különülve: föderális, nemzeti-regionális és a kötelezően, illetve fakultatívan választható. Az általános tárgyak mellett kötelezően fel kell venni a pszichológiát, pedagógiát, az „uráli népek történelme” c. tantárgyat, számos orosz és idegen nyelvi filológusblokkot, valamint nyelvgyakorlatot. Az egyetemen nagy súllyal bír a hallgatói önálló munkavégzés, mely érdekében az „Oxford-Oroszország” projekt révén bőséges ismeretanyag áll a hallgatók rendelkezésére.

*(Oroszország a XXI. században: a Nyíregyházi Főiskola és a Kelet-Közép-európai Kutató Központ „Oroszország a XXI. században” címmel 2009. április 28-án megrendezett konferenciájának anyaga = *Rossia v XXI veke*. – Nyíregyháza: Bessenyei Könyvkiadó, 2010. – 108., 103. p. [A magyar és az orosz nyelvű rész hátlapjával egybekötve.]*